

Людмила Ніколенко

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін та
економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ
(м. Маріуполь, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПОРУ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ COVID-19

Право на судовий захист є одним із основоположних прав, яке гарантується Конституцією України та міститься у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: права на справедливий суд (ст. 6) та права на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13) [1]. В умовах поширення COVID -19 були прийняті рішення за яких карантинні заходи матимуть мінімальні ризики, принаймні в контексті реалізації права на захист.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» від 11.03.2020 р. № 211 [2], відповідно до ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» з метою запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 та з урахуванням рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій від 10.03.2020 р., з 12.03.2020 р. до 03.04.2020 на усій території України встановлено карантин. У подальшому Кабінет Міністрів України постановою № 215 були посилено і розширено карантинні заходи у зв'язку з гострою епідеміологічною ситуацією в Україні.

Рада суддів України рекомендувала судам на період з 16.03.2020 р. до 3.04.2020 р. встановити особливий режим роботи (лист №9-рс-186/20 від 16.03.2020 р.), а саме: роз'яснити учасникам можливість відкласти розгляд справ; обмежити допуск у судові засідання та приміщення суду осіб з

ознаками респіраторних захворювань; зменшити кількість судових засідань, що призначаються для розгляду протягом робочого дня [3]. У той же час, слід підкреслити, що уніфікованих правил не було вироблено, кожна судова установа самостійно визначала графік роботи, порядок і спосіб проведення засідань, порядок доступу до приміщень суду, подання документів тощо. Проведення або відкладення відповідної справи суддя вирішує з огляду на стадію її розгляду, перебіг процесуальних строків тощо. Але слід зауважити, що деякі справи були відкладені на значний час, що негативно вплинуло на судочинство.

Судовий розгляд за кожною окремою справою потребує індивідуального підходу, оцінювання всіх об'єктивних обставин, з врахуванням процесуальної поведінки учасників, що може бути спрямована не тільки на добросовісну реалізацію прав, а й на зловживання ними. Деякі дії учасників судового процесу, в умовах карантинних обмежень, можуть бути визначені як зловживання процесуальними правами.

Під зловживанням процесуальними правами зазвичай розуміють не порушення судових актів, а односторонні недобросовісні дії сторін, наприклад, подання необґрунтованих клопотань, заяв тощо [4, с. 150–171].

В умовах введення карантинних обмежень було внесено зміни до процесуальних строків визначених у Господарському процесуальному кодексі України, а саме їх було продовжено на строк дії такого карантину [5]. Вчені підкреслюють, що зміни є небезпечними з огляду на можливі зловживання процесуальними правами з боку учасників справи. Зупинення перебігу процесуальних строків не виглядає необхідним через те, що процесуальне законодавство України передбачає право на поновлення процесуальних строків у разі наявності відповідних поважних причин його пропуску, що своєю чергою нівелює необхідність зупинення перебігу процесуальних строків, адже очевидним є те, що загальнонаціональний карантин є поважною причиною для поновлення строку у разі його пропуску. Однак уже в такому разі, а саме під час вирішення питання щодо

поновлення строку, суд буде індивідуально, з огляду на обставини справи оцінювати, чи слід поновлювати строк, та буде мати можливість виявити зловживання процесуальними правами, та чи дійсно об'єктивно особа не мала можливості звернутися до суду, на відміну від ситуації з автоматичним продовженням строків, в якій судді будуть безальтернативно зобов'язані приймати до розгляду будь-які заяви, клопотання, скарги та, наприклад, не зможуть закрити підготовче провадження по справі у зв'язку з тим, що не минув строк на подачу відзиву, що своєю чергою призведе до затягування розгляду справи загалом [6].

До найпоширеніших прикладів дій, які можуть бути кваліфіковані як «зловживання правом» в період пандемії О. Степаненко відносить наступні випадки: неявка в судове засідання, подача клопотання про розгляд справи в режимі відеоконференції незадовго до засідання, ненадання доказів з підстав впровадження карантину. До «зловживання дискрецією» відноситься: обмеження принципу гласності судового процесу з підстав впровадження карантину; встановлення «власних правил» (на підставі наказу голови суду) роботи судів у зв'язку з впровадженим карантинном, а саме обмеження щодо: ознайомлення з матеріалами справ; доступу до приміщення суду; проведення відкритих судових засідань тощо; кваліфікація дій учасників процесу як «зловживання правом». О. Степаненко робить висновок, що суд не може формально розглядати клопотання сторони щодо відкладення розгляду справи у зв'язку з карантинном, необхідно досліджувати надані сторонами докази в кожній індивідуальній ситуації та на рівні законодавства передбачити механізм роботи судів в період пандемії на рівні Постанови Кабінету Міністрів України, щоб для всіх судів були встановлені однакові «правила гри» [7].

Впровадження карантинних заходів звернуло увагу на те, що в судовій системі не може бути зроблена перерва, оскільки головною функцією держави, навіть в таких умовах, є забезпечення захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та

юридичних осіб, держави. Сьогодні, як ніколи, потрібно запровадження електронного суду, оскільки ситуація із запровадженням карантину може бути не остання, тому потрібно розуміти, як реалізувати право кожного на отримання судового захисту.

Проведення судового засідання в режимі відеоконференції значно скоротить термін розгляду справи та позитивно вплине взагалі на судочинство. Тому пропонується, з врахуванням світового досвіду, розглянути можливість використання різних електронних ресурсів.

Законодавець визначив під час дії карантину дві умови, коли учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів – використання власного технічного засобу та електронного цифрового підпису. Однак, якщо стосовно першої умови, проблем у не виникало як таких, то що до другої – створило перешкоди у реалізації права на судовий захист. Адже в умовах карантину отримати електронний підпис деякий час було неможливо через припинення роботи центрів сертифікації ключів [8]. Крім того, як не всі учасники в змозі взяти участь у засіданні в режимі відеоконференції, так і суди не завжди готові до цього з технічної точки зору (якість програмного забезпечення та технічні вимоги не завжди сприяють, а навіть більше — обмежують можливості реального забезпечення проведення таких засідань).

Наприклад, навчальний процес у закладах середньої та вищої освіти, забезпечуються з використанням відомих платформ (Zoom, Google Meet, Skype тощо) і ця практика себе виправдала та є результативною. Тому їх використання для проведення судових засідань з огляду на винятковість ситуації в умовах карантину є необхідним та виправданим.

З аналізу зарубіжного досвіду можна зробити висновок, що ця практика є досить популярною. У Китаї при розгляді судових справ використовують популярний в країні інтернет-месенджер WeChat; у Великій Британії використовується «живий зв'язок» за допомогою Skype і Facetime та

планується впровадження «мобільних судів» з онлайн-доступом до таких судів в громадських центрах, і навіть в школах і університетах [9].

Причому використання інтернет-месенджерів та інших сервісів відео-telefonного зв'язку та відеоконференцій в деяких зарубіжних країнах здійснюється на постійній основі. У Великій Британії триває робота над створенням єдиної системи онлайн-судів (Online dispute resolution system), яка буде призначена для вирішення позовів до 25 000 фунтів. З її допомогою можна отримати онлайн-роз'яснення, до якої категорії відноситься справа, а після цього система направляє відразу до судді, який вирішує спори онлайн [9].

В умовах протидії пандемії COVID-19, в судах Великої Британії суттєво збільшилася кількість судових засідань, які слухаються за допомогою: додатку BT MeetMe. Це спрощений порядок використання – ніякого спеціального обладнання, лише мобільні телефони. Учасникам надсилається номер конференції; відеоконференції Skype для бізнесу – платну бізнес-версію використовує сам суд. Учасникам достатньо завантажити звичайну версію, щоб перейти за посиланням на онлайн-засідання. Також наразі в судах збираються збільшити кількість «cloud video platform» (CVP) – зали судового приміщення планують обладнати спеціальними камерами, які транслюватимуть відкриті судові засідання. У Сполучених Штатах Америки успішно функціонує електронна судова система з вільним доступом – Public Access to Court Electronic Records. За допомогою цієї системи можна отримувати інформацію про судовий документ, ознайомлюватися з реєстром прийнятих заяв, вивчати перебіг розгляду справи та історію ухвалених рішень, а також переглядати календар призначених засідань. У Сингапурі при розгляді справ для відеоконференцій найчастіше використовують Zoom. В господарському суду міста Києва теж знайдено вирішення проблеми проведення судового засідання у відеоконференції – за допомогою Skype та EasyCon. Наприклад, щоб використовувати програму Skype, суддя та секретар судового засідання

створили відповідні облікові записи, учасникам процесу пропонують подати до суду заяву про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за допомогою програми Skype із зазначенням свого облікового запису (логіну) у програмі Skype. Її потрібно буде надіслати засобами поштового зв'язку, на електронну пошту суду (за наявності, заяву слід підписати електронним підписом) або вкинути до скриньки для кореспонденції, встановленої у приміщенні канцелярії суду. Ідентифікацію учасника засідання суд проведе до засідання (якщо особа має електронний підпис) або під час засідання (у разі відсутності електронного підпису) на підставі сканованої копії документу та пред'явленого оригіналу під час засідання [10].

Як бачимо, підхід поки що різний, але він є, що слід вважати позитивним рішенням у практиці деяких судів. Зрозуміло, що лише з часом налагодиться уніфікований підхід для проведення судових засідань в режимі онлайн. Буде вирішено питання попередньої ідентифікації особи, наявності технічних можливостей та безперервного доступу до мережі Інтернет. Також, в умовах карантину судова влада має дбати про реалізацію принципу відкритості судового процесу, на чому наголошує громадськість, та використовувати для цього наявні можливості трансляції судових засідань в мережі Інтернет [10].

При використанні всіх вищевказаних сервісів відео-телефонного зв'язку та відеоконференцій, а також інтернет-месенджерів ми говоримо вже про дистанційне правосуддя, яке, навіть при мінімальному його запровадженні, вимагає як технічного, так і нормативного підґрунтя. Але, такої форми судочинства в національному законодавстві України не було передбачено, а функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), яке передбачено законодавством на жаль більше заплутує, аніж покращує впровадження електронного правосуддя.

Тому пропонується розглянути на законодавчому рівні передбачити таку форму розгляду, як дистанційне правосуддя щодо можливості використання

сервісів відео-телефонного зв'язку та відеоконференцій (Zoom, Google Meet), а також інтернет-месенджерів у судовому засіданні при розгляді справ у господарському судочинстві.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. С. 270.
2. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. № 211. *Офіційний сайт Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>
3. Лист Рада суддів України №9-рс-186/20 від 16.03.2020 р. *Офіційний сайт Верховна Рада України*. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/news/no9rs-18620-vid-16032020-verhovn-92b86c6546.pdf>
4. Луспенник Д.Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 6. с. 150–171.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID–19): Закон України № 540-IX. *Офіційний сайт Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>.
6. Голубева Н.Ю. Електронне правосуддя: Україна і світовий досвід впровадження. *Лойер*. URL: <https://loyer.com.ua/uk/elektronne-pravosuddya-ukrayina-i-svitovij-dosvid-vprovadzheniya/>
7. Степаненко О. Зловживання процесуальними правами VS зловживання дискрецією у добу COVID. URL:

https://equity.law/images/publication/news_name/oleksii-stepanenko-sudovii-forum.pdf

8. Татулич І.Ю. Право громадян на судовий захист в умовах карантину. *Chernivtsi law school*. URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-hromadian-na-sudovyi-zakhyst-v-umovakh-karantynu/#>

9. Стоянова Т.А., Данилець Л.В. Законодавчі зміни в період карантину як можливість зловживання цивільними процесуальними правами. *Приватне та публічне право*. № 2. 2020. С. 27-31. URL: http://pp-law.in.ua/archive/2_2020/7.pdf

10. Матат А. Дистанційне правосуддя – виклик для сучасної демократії. *Центр демократії та верховенства права*. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/dystantsijne-pravosuddia/>